

Г.Кортабаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Түркітану және
үндітану кафедрасы,
филология ғылымдарының кандидаты
Алматы, Қазақстан,

ТҮРІК ДҮНИЕСІНІҢ БІРЛІГІ – АЛФАВИТ ОРТАҚТЫҒЫНДА

Аннотация: Қазақстанның латын әліпбиіне көшуі, ондағы мәселелер, алфавит реформасы, өзге түркітілдес халықтардың латын әліпбиіне көшудегі тәжірибесі сөз етілген мақалада, Қазақстанның бұл қадамы бауырлас қазақ елін ұлы мәдени дамуға, серпіліске алып келетіні жайлы ой қозғалған. Әрине, әліппи халыққа жат емес, 1929 – 1940 жылдар аралығында қолданыста болды. Сонымен қатар 1940 жылдан бастап қолданыста болған кирилл әліпбиімен Қазақстанда ғылым мен әдеби мұраның үлкен қоры дайындалды. Әрине, бұл әр кезде де есімізде болатын жайт. Болашаққа бағдар – елбасының халқы үшін жасаған зор қадамы. Осы жолда кедергілер мен қиыншылықтар да болуы мүмкін, бірақ бауырлас елдердің тәжірибелерін ескере отырып, қазақ халқы осындай өтпелі кезеңнің бар қиындығын артақ тастамақ. Мақалада түркітану ғылымы, түркі халықтарының алфавиті, Қазақстанның алфавит тарихы, алфавит реформасы, латын әліпбиіне көшу маңыздылығы туралы қарастырылады. Қазақстанда латынға көшудегі мәселелер, басқа халықтардың тәжірибесі сөз етіледі.

Кілт сөздер: түркітану, латын алфавиті, алфавит реформасы, түркі тілдері.

Г. Кортабаева

Казахский национальный университет Аль-Фараби, Кафедра тюркологии и индиологии,
кандидат филологических наук
Алматы, Казахстан,

СОЮЗ ТЮРКСКОГО МИРА - В ОБЩНОСТИ АЛФАВИТА

Аннотация: В статье где были затронуты вопросы перехода Казахстана на латиницу, реформы алфавита, опыт других тюркоязычных народов по переходу на латиницу, была затронута мысль о том, что этот шаг Казахстана приведет братскую казахскую страну к великому культурному развитию, прорыву. Конечно, алфавит не чужд народу, он действовал с 1929 по 1940 годы. Кроме того, с помощью кириллицы, действующей с 1940 года, в Казахстане подготовлен большой фонд научного и литературного наследия. Конечно, мы будем помнить это всегда. Взгляд в будущее - это огромный шаг Елбасы для народа. На этом пути могут быть препятствия и трудности, но, учитывая опыт братских стран, казахский народ собирается преодолеть все трудности такого переходного периода. В статье рассматриваются тюркология, алфавит тюркских народов, история алфавита Казахстана, реформа алфавита, важность перехода на латинский алфавит. Будут затронуты вопросы перехода на латиницу в Казахстане, опыт других народов.

Ключевые слова: тюркология, латинский алфавит, реформа алфавита, тюркские языки.

G. Kortabayeva

Kazak Milli Üniversitesi adını almıştır. El-Farabi, Türkoloji ve İndoloji Bölümü filoloji bilimleri
adayı, doktor, Almatı, Kazakistan,

TÜRK DÜNYASI BİRLİĞİ – ALFABE ORTAKLIĞIDIR

Özet: Türkoloji sadece Türk halklarının geçmişi ile bugünü araştırmakla sınırlamıyor, bunun yanı sıra tarihini, edebiyatını, medeniyetini ve etnografisini genel olarak ele alıp inceler. Küreselleşme çağında Türkoloji siyaset, felsefe, sosyoloji meseleleriyle de yakından ilgilenir. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişinden, sorunlardan, alfabetik reformdan, diğer Türk dili konuşan halkların Latin alfabesine geçiş deneyiminden bahseden makalede, Kazakistan'ın bu adımının kardeş Kazak halkının büyük gelişme ve atılımına yol açacağı söylendi. Elbette 1929-1940 yılları arasında alfabe ezbere değildi. Ayrıca 1940'tan beri faaliyet gösteren Kiril alfabesi ile Kazakistan'da büyük bir bilim ve edebiyat mirası fonu hazırlandı. Elbette bunu hep hatırlıyor. Gelecekte ulusun lideri olmak Kazakistan halkı için çok büyük bir adımdır. Yolda engeller ve zorluklar olabilir ama kardeş ülkelerin tecrübesi, Kazak halkı böyle bir geçiş döneminin tüm zorluklarını kurtarmayı amaçlamaktadır. Türk halklarının alfabesi Türkoloji, Kazakistan'ın alfabetik tarihi, alfabetik reform, Latin alfabesine geçiş okudu. Kazakistan'da Latin alfabesine geçiş sorunları, diğer halkların deneyimleri vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: türkoloji, latin alfabesi, türk asıllı halklar, türk dünyası.

G. Kortabayeva

Turkic and Indology Department, Al-Farabi Kazakh National University,
candidate of philological science, doctor.
Almaty, Kazakhstan,

TURKISH WORLD UNION – ALPHABET PARTNERSHIP

Abstract: Turkology as a science emerged as a branch of Orientalism. Turkology studies Turkic peoples, their languages, literature, history and ethnography. The science received special development after the opening for the entire Turkic world of monuments of Bengo, namely in the second half of the 18th century. In the article, which speaks about the transition of Kazakhstan to the Latin alphabet, about the problems, the alphabetical reform, about the experience of the transition of other Turkic-speaking peoples to the Latin alphabet, it was said that this step of Kazakhstan would lead to the great development and breakthrough of the brotherly Kazakh people. Of course, the alphabet was not by heart, during 1929 - 1940. Also, a large fund of science and literary heritage in Kazakhstan was prepared with the Cyril alphabet, which has been operating since 1940. Of course, he always remembers this. To become the leader of the nation in the future is a huge step towards the people of Kazakhstan. There may be obstacles and difficulties on the road, but the experience of brotherly countries, the Kazakh people intend to save all the difficulties of such a transitional period. Studied Turkology, the alphabet of the Turkic peoples, the alphabetical history of Kazakhstan, the alphabetical reform, the transition to the Latin alphabet. In Kazakhstan, issues of transition to the Latin alphabet, the experience of other peoples are highlighted.

Keywords: turkology, the latin alphabet, alphabet reform, turkish language.

Türkoloji – oryantalizm biliminin bir dalıdır ve eski zamanlardan günümüze kadar kullanılmış olan bilimsel bir terimdir. Türk halklarının dilini, edebiyatını, tarihine etnografyasını araştıran bütün bilim dallarını toplayarak, bizim ülkemizdeki rünik yazıtların bulunduğu ile onların türklük hazine olduğunu kanıtlayarak XVIII.yüzyılınII.döneminde bilim dalı olarak oluştu (Kaidar A., Orazov M., 2004:3).

Türkoloji – çok zor bir bilim dalı, gelişmesi ise tarih, felsefe, arkeoloji, dilbilimi ve edebiyat gibi bilim dalları ile bitişiktir. Türkoloji bir bilim dalının ismi olarak «türk, türkün» sözleri etkisinde meydana geldi. «Türk, türkün» isimleri Türk milletlerinin eski yazıtlarında çok erken zamanlardan beri mevcuttur, Avrupa yazıtlarında ise bizim devrimizin X.yüzylında görünmeye başladı. Eski çağlarda Türk halklarını Yunanlılar «skifler», Çinliler «hunlar», İranlılar ise «saklar» diye adlandırdılar. Hunlar Tavgaş halkını sık sık saldırdıkları için onlardan savunmak amacı nedeniyle Çin seddi inşa edildi. Günümüzde «Çin seddi» kelimesi deyim olarak kullanılır, yani «ayrı olmak», «uzaklaşmak» anlamlarını ifade eden bir kelime grubudur (Avakova R., 2004:8).

«Türk» terimine etnik ve ulusal anlamdaki bir isim olarak kabul eden ve günümüze kadar o anlamda kullanan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan «Osman Türkü» diye adlandırılansadece bir halksahiptir. «Türki» kavramı ise «Türk» ismi gibisadece bir ulusa ait, fakat bir halka ait bir isim değil, herkesin kendilerine ait ulusladları olan yaklaşık 40 Türk kökenli halkların hepsini içine uyduran ortak bir isimdir. Onların genel nüfusu 100 milyondan fazladır. Türklerin nüfusu Bağımsız Devletler Birleşimi uyumunda yaklaşık 50 milyon gibi, başkaları ise dış ülkelerde: Türkiye'de, Çin ve Moğolistan'da, Batı Avrupa ve Afrika'da, Amerika ve Avustralya'da yaşıyorlar. Sovyetler döneminde Slavlardan sonraki çok nüfusa sahip olan Türk halklarıydı.

Meşhur türkolog S.E.Malov'ın araştırmalarına göre, «Türk milletleri millattan önceki V.yüzyılda bile şu an yerleştikleri yerlerde, hatta ondan da büyük yerler ve bölgede hükmettiler, yani Çin ile Tuna aralığında yerleştiler» (Malov S.E., 1952).

Yeni yüzyılda türkoloji bilimini onun gelişmesine yol açan yeni görevler bekliyor. Türk dillerinin kökü aynı deriz, ama yeni yüzyılda bir birimizle anlaşmak zor geliyor. Elbette bunların hepsi Sovyetler Hükümeti çağındaki siyaset sonucu, alfabedeki karışıklık olduğu gerçektir. Son zamanlarda «ortak alfabe yapalım mı» gibi teklifler, hareketler çoğaldı. Ancak Türk dillerinin farklılıklarına yansıyor.

Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev «Tarih akışında» adlı kitabında «Biz kendimiz evletimizi uzun zamanlar boyunca iyice kurmak istiyorsak, o zaman halkın manevi hazinesini anlamamız gerekiyor» dedi. Cumhurbaşkanı'nın bu yıl yaptığı konuşmasında «Ebediülke» fikri – buyolların mantıklı devamıdır (N.A. Nazarbayev'in «Kazakistan – 2050» Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti» adlı Kazakistan halkına sesleniş //www.akorda.kz. 29.04.2014)

Profesör Ş.Ibrayev: «Dünya ve etnik gelenekleri çok zamanlar önce olmuş Türkoloji biliminin günümüzdeki dizginini tutmak – eğemen Türk devletlerinin yetkilisi amacı», – diyor. Gerçekten türkoloji biliminin başı olan Alaşlı liderlerinin kutsal da önemi edebi, tarihi, dilaştırmalarını sadece tanıp ve bilip değil, yeni yüzyıldaki zaman ihtiyaçlarına uygun şekilde devam ettirmek, derin düşünmeğe emnesilin amacıdır.

Ülkemizde Latin alfabesine geçiş meselesi son yirmi yılda ortaya atılıp, son on yıl tartışılmaya devam ediyor. Şimdi kazak halkının manevi gelişmesi bir kavşakta kalmış gibidir. Bunun gibi karar verilmeyen meselelerin sayısında alfabe seçme problemi de vardır. Alfabe halkın manevi varlığını oluşturacak temel faktörlerin biridir, obir toplumun ya da bir kişinin isteğiyle ya da başkaların etkisiyle seçilecek mesele değil. Budevlet dilinin en önemli meselesidir. Alfabe ilk önce dil seslerini sistemli bir şekilde işaretleyen tablodur. Dilin yazılı versiyonu bu tabloya dayanarak yazılır. Harf ise bu alfabeğin sadece kod şeklindedir. Alfabe meselesi siyasalendirilmemeli, ulusal faizden türelenen onun manevi çevresini belirleyen bir durumdur.

Ancak yeni alfabeğe zamane çeçeğimiz hala belli değil. Fakat, onun mücadelelesigünden güne yakınlaştığı görülüyor. Toplumdaki bazı fikirlere, onun içinde hatta Rusya'yı itakletmeye alışan vatandaşların toplumorganizasyonların karşıt olduğuna rağmen Kazakistan Azerbaycan, Uzbekistan ülkeleri gibisonunda Latin alfabesine geçeceğibelli oluyor.

Latin alfabesine geçiş meselesi 1990 yılında ortaya atılmıştı. O zamandan beri dil uzmanları, toplum liderleri, siyaset adamları, farklı Medyatemsilcileri bu konuyu sık sık ortaya atıyorlar.

Latin alfabesine geçiş Türk halkları ortak bir karara gelmesinden sonra kabul edilen bir karar diye gönlümüzü teselli ediyoruz. Öyle olsa da bizim düşüncemize göre Latin alfabesini kabul

etmede alfabe seçmenin ön planları ve nedeni tam bilimsel şekilde aranmıyor. Başka Türk halkları gibi Kazak milletinin de yazı tarihinin çok eskiden başladığını veyazının çeşitli tarihlerden geçtiğini görebiliriz.

Herkes bilir ki, geçmiş yüzyıllarda biz alfabe için kereden geçirmek mecburiyetinde kaldık. 1929 yılına kadar Arap alfabesine uyarak yapılan «Tötë yazı», 1940 yılına kadar Latinal fabesine kullandık, ondan sonra Kiril alfabesine geçtik.

Kazakların ilk sürekli yayımlanan baskıları da, edebi sanat eserleri de Arapça yazılıp, basılmıştı. Sovyet temsilcileri millete evrensel okuryazarlık eylemlerini yaparak Kazak halkının genel kültürünü, edebiyatını, dilini geliştirmede büyük bir araç bulabildiler. Arap grafiği etkisinde yapılan alfabe diğer Türk dilleri gibi Kazak diline de tamamen uymuyordu.

Latin alfabesine geçmek tecrübesi ilk olarak Azerbaycan'da ele alınmıştır. Bu tecrübe temelinde bütün Sovyet cumhuriyetlerinde latin alfabesine geçmek sistemi oluşmuştur. Arab alfabesinden hiç fayda olmayacağını ve Latin alfabesinin gerekli olacağını ilk XIX. yüzyılında İran'da Malkomhan desteklese, türk halklarından ilk Mirza Feth Ali Ahundov (1863 y.) oldu. Ama o zamanlarda bu gibi reformlara izin verilmezdi. Arab alfabesinin zorluğuna rağmen o birkaç yıl kullanılmaya devam etti. 1922 yılında Kazan devriminden sonra Azerbaycan'da Arab alfabesine karşı hareketler yine başladı. Bunu başlatan devrimci Ağamalıoğlu idi.

Latin alfabesine geçen memleketlerdeki zorluklar.

Bugünlerde halk arasında alfabenin değişmesi hakkında değişik fikirler söylenmektedir. Bazıları latin alfabesinin kolaylıklarını öne sürerken, diğerleri de acele edilmemesi gerektiğini söylemektedirler. Böyle fikirlerin ortaya çıkması çok normal. Kazakistan alimleri latin alfabesine geçen Türkiye, Azerbaycan ve Özbekistan'ın acı derslerini açık olarak ortaya sürmektedirler. Özetleyecek olursak:

1. 1928 yılında latin alfabesine geçmesine rağmen, Türkçe'deki bazı sesleri işaretleyen harfler harf sistemine dahil olmamıştır. Özbekler de aynı sorunla karşılaşmaktadır.
2. Asırlar boyunca arab harfleriyle yazılan eserlerini kullanamamaktadırlar.
3. Çocuk edebiyatları yetmemektedir.
4. Tez araştırmaları kiril alfabesiyle yazılmıştır.
5. Öğretim görevlilerini hazırlamak büyük sıkıntı.
6. Özel kurumlar iç belgelerini latin harflere geçirmekte acele etmemekte.
7. Özbekistan'da rus dilinde eğitim veren okullar kiril alfabesini kullanmakta.
8. Özbekistan'da latince eğitim görenler sayısı azalmasıyla, ulusal baskılara talep azalmıştır. Özellikle orta yaş ve yaşlılarda çok belirgin olmaktadır.

Kazakça için sadece latin alfabesini hazırlamak yetmez, en önemlisi dil kullanıcılarının kolay bir şekilde benimseyecek organizasyonların yapılması lazım. Onun içinde yeni alfabeğe uygun olan sözcük denetimi ve doğru telaffuz sözlükleri başta olmak üzere kullanıcıya lazım olacak kaynak elde edecek şekilde altyapıyı hazırlamak en önemli sorumluluklardandır. Alfabe değişimi hakkında dört ana fikir tartışılmaktadır.

Birincisi «rus (kiril) alfabesi alışılmıştır, bu alfabeyle birçok araştırmalar yayımlanmıştır. Eğer başka yazıya geçerse hepsini bir anda kaybedeceğiz» diyorlar.

İkincisi, arab alfabesini kullananlar aynı dinden olan doğu halklarıyla tekrar yakınlaşmanın hamlesi olarak hesap ediyorlar. Burada Ahmet Baytursinov'ın kestirme yazısına olan özlem de var.

Üçüncü, latin alfabesini destekleyen ilim ve halk temsilcileri onu gelişmeye götürecek tek kestirme yol olduğunun kanaatinde. Nitekim türk kökenli memleketlerin hepsi latin alfabesine geçmiştir ya da geçmektedir.

Dördüncü, eski (ilk çağ) türk yazılarını isteyen az bir topluluk var. Göktürk yazılarını bir daha canlandırmak aptalın işi değil, türk kökenlilerin dünyadaki seviyesini yükseltecek büyük iştir.

Biz - dev bir hayat ağacının çeşitli yapraklarıyız.

Kazak devleti için latin alfabesine geçme ne gibi kazançlar getirebilir dersek, tabii ki bu

durumda çeşitli dibilimi adamlarının fikirlerini dikkate alıyoruz.

İlk olarak dilin özüyle ilgili. Dilimizdeki, şimdi kullandığımız yabancı sesleri simgeliyendiren harfleri kısaltarak, kazakçanın doğal, kendine özgü harflerini olduğu gibi korumak.

Latin alfabesi kullanıma geçince zorluk yaşanmasına neden yok. Çünkü özellikle gençler ingilizce bildikleri için latin alfabesine geçsek bile kolaylıkla okur ve yazar olur. Şimdi bile internette, Kazakistan latin alfabesine geçme kararını daha vermediyse de, onlar latin harfleriyle kazakça yazıyorlar. Kırk yaş üstü, ingilizceyi hiç bilmeyen şahıslar zorluk yaşayabilirler. Onlar latin harfleriyle birkaç günde okumaya başlasa bile, yazmayı öğrenmeleri bir kaç ayı alabilir.

Fakat, net olan şu ki kazak dili bugün ya da yarın kesinlikle latin alfabesine geçecek. Cumhurbaşkanımız Nursultan Abişulu Nazarbayev Ulusa sesleniş konuşmasında bunu net olarak belirtmişti. Böylece bir soru'nun ve bir sorun'un nerden başlangıç aldığı belirlendi. Cumhurbaşkanın 'Kazakistan 2050' stratejisinde Kazak devletinin istikbale yönelik stratejileri belirlendi ve kazakçanın latin alfabesine geçeceği hakkında özetlenmiş fikirler içermektedir.

Cumhurbaşkan Ulusa sesleniş konuşmasında Kazak devletinin siyasi-ekonomik, sosyal-kültürel eğitim-öğretim yönlerindeki gelişmeleri, uluslararası alandaki yerini her yönden gözden geçirmekte olup, iç ve dışarı ile ilgili durumları değerlendirerek, alfabeyi ne zaman, hangi yöntemlerle değiştirmesi gerektiği, bu durumları gözönünde bulundurarak doğru karar verdi.

Cumhurbaşkanımız kazakça latin alfabesine geçerse halkın kültüründe çok büyük gelişmeye yol açacağından bahsediyor. «Bu evrim iyi hazırlıklı ve yerli yerinde planlanarak yapılmalı. Bu arada, XX. yüzyılda kazakçadaki bilim ve edebi mirasların çok büyük bir deposu kiril alfabesiyle hazırlandığını akılda bulundurmak lazım. En önemli olanı, kazakistanlıların gelecek çocukları için hazırladıkları bu hazine kaybolmadı. Biz kazakçayı latin alfabesine geçirmek için devlet komisyonu kuracağız» – diyor Nursultan Nazarbaev.

Kazakistan cumhurbaşkanı bu yeniliklerin yabancı ortaklarımızın da dikkatini çektiğinden bahsediyor. «Bazılarının dediği gibi Kazakistan'ın geosiyasi üstünlüklerinin değişmesini «ispat» olarak görmelerine neden yok. Öyle demeye hiç neden yok. Bunun hakkında şunu diyebilirim. Latin alfabesine geçmek-kazakçayı geliştirme ve yenilemedeki iç ihtiyaç. Karanlık odadan kedi aramanın anlamı yok, ve ayrıca o orada hiç olmadı».

REFERANSLAR:

- [1] KAİDAR, A., ORAZOV, M. (2004). Türkolojiye giriş, Almatı. – P. 225.
- [2] AVAKOVA, R. (2004). Türk filolojisine giriş, Almatı. – P. 31.
- [3] KAŞKARİ, M. (2004). «Divânu Lügati't-Türk», Almatı. – P. 35.
- [4] İLMİNSKİY, N. (1861). Kırgız dilindeki zarfların incelenmesi için derleme, Kazan. – P. 104.
- [5] Malov, S. (1952). Eski Yazma Anıtları, Moskova. – P. 46.
- [6] Bala Mustafadan – Kemal Paşa Atatürk'e kadar // Efsane İnsan (2012). – №3 (39) Yazar Adı Olmayan Kitaplar
- [7] DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara. – P. 25.
- [8] Atatürk'ün Türk Dili Hakkındaki Düşünceleri // İlköğretim Okulları İçin Hazırlanan Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu (2005), Ankara. – P. 18.
- [9] İnternet Bazlı Kaynaklar
- [10] Kazakistan Cumhurbaşkanı – Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev'in «Kazakistan - 2050» Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti» adlı Kazakistan halkına seslenişi //www.akorda.kz. 29.04.2014. – P. 14
- [11] Latin alfabesi // <http://kk.wikipedia.org/wiki>. – P. 5.
- [12] Junisbek A. Sermaye reform lazımdır //www.baq.kz. 18.04.2014